

ANDICS ERZSÉBET: Mi a hibákat belátjuk, de higgyék el nekem, az itt és máshol elmondott felszólalások egy részénél nagyon sokszor úgy érzi az ember, hogy amit újnak neveznek, az bizony sokszor az illető részéről nagyon régi. Ha valaki azzal fog jönni, hogy az egyetemen szüntessük meg a kötött óraszámot, ha valaki azzal fog jönni, hogy a történelmet ne vegyük napjainkig, akkor azt mondom itt is, és másutt is azt fogom mondani, hogy figyeljenek fel, mert sokszor amit újnak neveznek, nagyon is régi, nagyon is vissza akar vinni bennünket a polgári történelemfelfogáshoz. Nálunk, ha már önkritikáról van szó, a személyi kultuszon és a dogmatizmuson kívül legalább olyan hiba, hogy nem eléggé ismerik a marxizmus-leninizmus tudományát. Persze ez azok hibája, akik nem tudták megmagyarázni, de legyünk tisztában vele, hogy a történelmi vitákon nemcsak itt, hanem a Történettudományi Intézetben, az egyetemen, a Párttörténeti Intézetben és az Akadémián egész sor felszólalás azt mutatta, hogy az illetők nem ismerik a marxista elmélet alapvető tényeit és amikor előjönnek az újjal, nem is tudják, hogy milyen régít hangoztatnak. Elég arról beszélni, hogy az egyik felszólaló azzal jött, hogy a demokratikus centralizmus Leninnek egy elavult tétele.

TÁNCZOS GÁBOR: Ki mondta ezt?

ANDICS ERZSÉBET: Csak azt tudom, hogy elhangzott. Amikor Kautsky és Plehanov⁶¹ értékelésének kérdését hozták fel, amikor a Lassalle⁶² személyét ért kritikát kifogásolják, amikor arról beszélnek, hogy mi cinizmusra tanítunk, akkor higgyék el elvtársak, hogy nem mindig minden sikerül. Emlékszem arra az 1949-es tankönyvre. Gyorsan össze kellett ütniük a szerzőknek, hogy legalább a legalapvetőbb kérdéseket tisztázzák, hogy az általános iskolai tankönyvek alapján ne tanítsák tovább, úgy mint addig tanították, Szent István birodalmát. Ez volt a helyzet. A hiba természetesen ott van, hogy azóta ki kellett volna javítani, és hogy egyáltalán sokkal szélesebben, sokkal nagyobb tudományos felkészültséggel kellett volna foglalkozni világnézeti, történeti kérdéseinkkel. Megmondom azzal az őszinteséggel, amivel szoktam beszélni, hogy jobban tanulmányozzák a marxizmust, javítsák ki azokat, akik a marxizmust felületesen tudják, de jól vigyázzanak arra és ne higgyenek azoknak, akik a történelem kérdésében vagy akármilyen más kérdésben a marxista álláspontot visszafelé akarják vinni, mert rengeteg kísérlet van erre és rengeteg ilyen hang is van.

Kedves Elvtársak! Nyugodtan, ha szokásos szenvedélyességgemmel is, felkérem azokat, akik itt bűnről beszélnek, vagy történelemhamisításról, mutassák meg, hogy történelmi könyveimben hol hazudtam, hol hamisítottam, hol sekélyesítettem, hol nem volt meg az ember. Például olvassák

el akár mind a tíz Kossuth-tanulmányt,⁶³ az egy heroikus munka volt és a bírálókat nem azt jelenti, hogy leköpjük saját eredményeinket, ez nem igaz, ez nem felel meg a valóságnak, nem dialektikus. A hibákat beismerjük, és ami jó volt, azt visszük magunkkal és megbecsüljük, mert új volt a politikában, a társadalom- és a történettudományban is. (*Néhányan tapsolnak.*)

TÁNCZOS GÁBOR: Az a nagy reagálási készség, amelyet Andics elvtársnő szavai kiváltottak, arra készíten bennünket, hogy gondolkodóba essünk és az órára nézzünk, hogy este tíz óra van. A nagy demokratizmus mellett még a vitavezetőknek is engedjenek egy ici-pici centralizációt.

A következő javaslataim vannak. Vagy azt csináljuk, hogy azt mondjuk, este tíz óra van, tehát megkérjük a Kossuth-klubbot és a TTIT-et,⁶⁴ hogy megszerve a házirendet még két óra hosszat együtt maradassunk. (*Tap.*) Vagy elhalasztjuk a vitát, de az is lehet, hogy meghosszabítjuk, mégis el kell halasztanunk. (*Élénk taps.*) Javaslom, hogy adjuk meg a szót Szigeti Józsefnek, Kató Istvánnak, Hanák Péternek, Varga Jánosnak és Szűcs Jenőnek. Kosáry is jelentkezett. (*Közbeszólások: Halljuk Kosáryt!*) Javaslom, hogy hallgassuk meg Kató, Szigeti, Hanák, Varga és Szűcs elvtársakat azzal, hogy a vitát péntek este folytatjuk. Hiszen legalább 30–40-en kértek még szót. Egyetértenek ezzel az elvtársak? (*Helyeslés.*) Úgy látszik, ezzel az elvtársak egyetértenek és nálunk demokrácia lévén, ilyen módon fogjuk megoldani a dolgot.

SZIGETI JÓZSEF: Kedves Elvtársak! Andics elvtársnő szavaihoz kapcsolódnék és megmondom mindjárt előljáróban, hogy több minden-nel egyetértek felszólalásából, de felszólalásának vonalával nem. Feltétle-nül egyet kell érteni Andics elvtársnővel abban, hogy amikor a marxista történettudomány, a marxista-leninista módszer csak éppen megindult, hogy a maga hódító útját megjárja, akkor nekünk a magyar történelem-mel kapcsolatban ki kellett jelölnünk bizonyos súlyponti feladatokat, és természetes, hogy a demokratikus, a forradalmi tradíciókhoz nyúltunk hozzá, ezeknek átértékelésével kezdtük és ezeket igyekeztünk megtisztí-tani attól a mocsoktól, amit a Horthy-korszak politikai történetírása, a szellemtörténet rárakott. Egyetértek Andics elvtársnővel abban is, hogy amikor mi keressük az igazságot, az egy kicsit másképp néz ki, mint amikor régen kerestük. Én nem kételkedem abban, sőt teljesen elfoga-dom azt, hogy Kosáry Domokos annak idején éppen azzal a szubjektív őszinteséggel kereste az igazságot, mint amilyen szubjektív őszinteséggel keresik az igazságot ma itt az elvtársak, de azt hiszem, hogy ez az ő szubjektív őszinteségük éppen osztálykorlátaik alapján nagyon messzire vitt az igazságtól és a mi szubjektív őszinteségünk bizony összehasonlít-

hatatlanul közelebb visz az igazsághoz, mint ahogy ők keresték, és amit ők találtak. Azt is mondhatnám, hogy a keresés iránya körülbelül olyan volt, mint amikor egy futó a célnak háttal kezd startolni, és ennek következtében soha nem ér célba. Amikor mi a cél felé haladtunk, bizony letértünk a pályáról, de mégis a cél felé próbáltunk tartani. Mégis itt van az a pont, ahol nem lehet Andics elvtársnővel egyetérteni. Ezek a viták nemcsak tudományos viták, hanem mondjuk meg őszintén, politikai viták is természetesen, és arról a politikai kérdésről van szó, hogy radikálisan leszámolunk-e a szektáriánizmus minden formájával úgy, ahogy az megnyilatkozik a politikában, úgy, ahogy az megnyilatkozik a tudományban és így tovább, vagy pedig javítgatunk, toldozunk-foldozunk ezeken a dolgokon és így próbálunk előre menni. (*Taps.*)

A XX. kongresszus igenis világméretekben a szektáriánizmussal való leszámolást tűzte napirendre, és amikor ezt kívánjuk, ezt követeljük és ezt előre is mozdítjuk a magunk kis eszközeivel, akkor igenis helyes úton járunk, ezzel nem a reakciónak teszünk szolgálatot, kicsit furcsa is lenne a XX. kongresszus szellemében a reakció támogatása, hanem igenis sokkal eredményesebben, sokkal nagyobb perspektívával visszük előre munkásmozgalmunk ügyét.

Ne haragudjon meg Andics elvtársnő, ez a politikai szektáriánizmus nyilatkozott meg, hogy ő itt ledorongolta, mert ez ledorongolás volt, Kosáry Domokost. (*Taps.*) Nyilvánvaló, hogy ez az excesszív félelem mutatkozik meg ebben, ami nemcsak Andics elvtársnő, hanem más elvtársak részéről is megnyilatkozik ilyen kérdésekben olyan elemekkel szemben, amely elemeket igenis fel lehet használni a szocializmus építésében. Nagyon jól ismerem Kosáry Domokos írásait és munkásságát. Magam is foglalkoztam azzal a harccal mint volt szellemtörténész, amit a magyar reakciónak ez ellen az áltudománya ellen kell vívnunk, és folytatni is fogom ezt a harcot, még csak a tónusomat sem szándékozom megváltoztatni ebben a tekintetben, és azt hiszem, hogy helyesen járok el, de mégis azt hiszem, hogy ezekben a kérdésekben elvi dolgokról folyik a vita és teljesen érthetetlen számomra, hogy ha Kosáry felajánlja a segítségét, miért féljünk ettől a segítségtől? (*Közbeszólások: Megköszönjük!*) Hogy megköszönjük-e vagy sem, az a jövő zenéje, majd el fog dőlni azoknak a munkáknak az eredményében, amit Kosáry produkálni fog, azt hiszem, ez az egyetlen helyes és lehetséges magatartás. (*Élénk taps.*) És nem más. Persze vannak olyan erők, amelyek szövetségbe kínálkoznak fel velünk és mi nemet mondunk erre a szövetségre, de ezek más erők. Úgy gondolom, hogy a magyar értelmiségnek nem a legnagyobb része ment végig azon az úton, amelyet Kosáry Domokos is megjárta és azt hiszem, hogy bizony a

mi szektáriánus hibáink is akadályozták ezeket az embereket, hogy eltaláljanak a marxizmushoz. Most már éppen erről van szó és nem másról, amikor itt kritizálunk és egyes elvtársak bűnről beszélnek a marxista történetírással kapcsolatban. Andics elvtársnő azt a nézetet fejtette ki, hogy azért végeztünk mi a magyar történet területén nem megfelelő munkát, mert sok volt a feladat, és olyan nagyméretűek voltak ezek a feladatok, hogy ezeket máról holnapra megoldani nem lehetett. Természetes, hogy nem lehet máról-holnapra a magyar történelem marxista újjáértékelését úgy, ahogy azt mi most szeretnénk megoldani, de mégsem ez volt a hiba. A hiba természetesen az volt, hogy kezdettől fogva, ámbár a végső cél helyesen és tisztán állt előttünk, olyan alapvető torzulások csúsztak be ezekbe a munkákba, hogy azokat most nekünk radikálisan ki kell küszöbölnünk. Ha mi ezekre az objektív körülményekre hívjuk csak fel a figyelmet, hogy milyen nagy a történelem, milyen végtelen mező az, amit végig kell szántani, akkor nyilván éppenséggel eltereljük azokról tényekről a figyelmet, amelyekről itt általában helyesen beszélnek. Éppen most, ha valamikor, itt a sora a kérdések alapos revideálásának. Ezért és ennyiben nem tudok egyetérteni Andics elvtársnő felszólalásával, függetlenül attól, hogy egyes pontokban, mint mondtam, igaza van. Igaza van akkor, amikor hangsúlyozza azt, hogy ez a marxizmus az igazság igényét nevelte ki bennünk még akkor is, ha ez az igazság néha teljesen eltorzított formákban jelentkezett.

Sok mindenről lehetne itt beszélni ezzel a kérdéssel kapcsolatban és sok minden hibáját lehetne megmutatni annak az indulásnak, ami a marxizmus területén volt, de én csak azt emelném ki, hogy úgy, ahogy mi megindítottuk a marxista-leninista történelemkutatást, az mélyen alatta maradt annak a színvonalnak, amit az elvtársak az illegális mozgalomban produkáltak, mélyen alatta maradt azoknak a dolgoknak, amelyeket annak idején Révai elvtárs a magyar történelemmel kapcsolatban csinált⁶⁵ és így tovább, vagyis azt lehet mondani, hogy itt kezdettől fogva azok a nehezekek és azok a helytelen nézetek sokkal jobban érvényesültek, amelyeknek felszámolásáról most szó van.

Engedjék meg, hogy egy-két dolgot megemlítsék ezzel kapcsolatban annál is inkább, mert az volt a benyomásom, hogy a vita kicsit túlságosan is szétaprózódott, túlságosan az egyes tények mellett ragadtunk meg és bizonyos fő, alapvető kérdéseknek nem szenteltünk elég figyelmet. Azért szeretném most felhívni a figyelmet ezekre az alapvető elvi szempontokra, hogy éppen ezeken a területeken csináljuk meg azt a döntő fordulatot, amely előttünk áll.

Az elvtársak helyesen beszéltek arról, hogy a mi történetírásunk általában nem volt elég nemzeti történetírás a szónak abban az értelmében, hogy a magyar dolgozó nép évszázados harcát nem kísérte végig elég gondosan a maga sajátosságaiban és így tovább. Ugyanakkor azonban azt kell mondanom, hogy egy bizonyos provincializmus is mutatkozott ebben a történetírásban. Nem akarok itt részletesen beszélni olyan tényekről, mint az egyetemes történet közismert elhanyagolása, de ha az egyetemes történetnek egy bizonyos nemzetközi munkamegosztásra való hivatkozással történő félreállításába mégis beleakaszodom, ezt azért teszem, mert ez bizonyos szimptóma volt. Szimptómája annak, hogy igenis azt a marxizmust, amely az internacionalista munkásosztályé, azt provinciális perspektívára szűkítették le, azt a marxizmust, amely mindenképpen ellene szól ennek.

Hogyan történhetett meg az, hogy egészen a legutóbbi időkig a magyar történelem fejlődésének fő, legfontosabb sajátosságainak kérdése alig-alig került történészeink tollára, alig volt diszkusszió tárgya az, hogy mit jelent a 16. század óta bekövetkezett majorsági gazdálkodás és így tovább? Nyilvánvaló annak következménye, hogy nem hasonlítottuk össze a magyar fejlődés folyamatát a nyugati, a keleti és más fejlődési folyamatokkal, és ennek következtében nem láttuk azokat a sajátosságokat sem, amelyek megkülönböztetik a magyar történetet, pedig ez elvi kérdése a marxizmusnak. Engels annak idején, amikor arról beszélt, hogyan tanulmányozza a német történelmet, akkor igen világosan megírta Mehringnek,⁶⁶ hogy a német történelem tanulmányozása közben mindig a franciát veszi elő, mert a francia történelem mutatja meg és leplezi le a német történelem különleges gyengeségeit. A magyar történelemnek számtalan ilyen gyengesége van, és lehet, hogy egyes elvtársak azt mondják, hogy negativizmusba esek, de úgy gondolom, hogy ezeket a gyengeségeket nem takargatni kell, hanem feltárni, mert ezek a gyengeségek igenis belejátszanak még a mi életünkbe is, és csak akkor tudunk megszabadulni tőlük, ha látjuk, hogy tulajdonképpen hol is vannak ezek a gyenge pontok.

A másik kérdés, amire felhívnám a figyelmet, a párttörténet központi szerepe a marxista történetírásban. Ha most a központi szerepről beszélek, egyszerűen azt a praktikus tételt értem, hogy az eddigi tapasztalat tanúsága szerint a párttörténet felfogása messzemenően kihatott az egész marxista-leninista történetírásra. Amikor a Szovjetunióban a párttörténetnek ezt a helytelen sztálini vonalát kiépítették — és itt most mindegy, hogy hány százalék fog megmaradni a rövid tanfolyamból,⁶⁷ és így tovább — az kihatott az egész szovjet történettudományra, és mondjuk

meg: általában nem előnyösen hatott. Éppen ezért különös figyelemmel kell foglalkozni a párttörténet kérdéseivel. Azt hiszem, ha a párttörténet kérdéseire nem tudunk a marxista-leninista igazság szellemében hozzájárulni, ha ezt a lenini tételt, hogy bizonyos történelmi helyzetekben a marxizmus egyik vagy másik oldala kerül előtérbe, úgy alkalmazzuk, hogy az összes többi oldaláról elfeledkezünk, vagy az összes többi oldalt elvetjük, akkor azt hiszem, hogy ennek rendkívül negatív kihatása van az egész magyar történelem feldolgozására. Megeshetik a jelenlegi körülmények között, hogy bizonyos rossz dualizmus alakul ki, és mást fognak csinálni a történészek, és mást a párttörténészek, azonban azt hiszem, hogy ebben az esetben nem kívánatos ez a dualizmus, ezt mindenképpen fel kell számolni. Azt hiszem, hogy ezt a felszámolást ott kell kezdeni, ahol már bizonyos lépések történtek is előre, hogy meg kell szüntetni azt az állapotot, hogy a párttörténet úgy nézzen ki, hogy a párt a jelen helyzetben vezető garnitúrájának története legyen. A párttörténet azoknak az embereknek a története kell, hogy legyen, akik a mozgalmat csinálták, és hogy mi volt a szerepük ezeknek az embereknek, azt nem másképp, hanem csak az egyes szakaszok gondos felmérése alapján lehet lemérni és ebben a szellemben, így kell a párttörténetet megírni, feldolgozni. Azt hiszem, hogy annak ellenére, hogy például Réti [László] elvtárs Szabad Népbeli cikkében⁶⁸ már több elvtárs neve belekerült az 1919-es Tanácsköztársaság történetébe, mégis nagyon messze vagyunk még a helyes vonal kidolgozásától, és hogy ezen a téren különös gonddal kell ügyelnünk arra, hogy az igazságnak semmiféle kára ne essék.

Ezzel összefüggő, de azt hiszem, ennél még alapvetőbb kérdés az, hogy a párttörténetnek nincs külön módszertana. A párttörténetnek ugyanazzal a marxista-leninista történelmi módszerrel kell dolgozni, amivel az egyetemes történet, a magyar történet és így tovább. Mit értek ezen? Ha az ember megnézi az eddigi párttörténeti kísérleteket, sok jó vonásuk ellenére is feltűnő az a vonásuk, hogy idéznek párthatározatokat, és ehhez stuccolják hozzá a történelmi helyzetet, nem a történelmi helyzeten mérik le azt, hogy az a határozat hogyan nézett ki, mennyire világította meg az adott történelmi szakasz objektív tényeit, hanem elsősorban a határozat szemüvegén keresztül szelektál, válogatja ki a tényeket. Most már függetlenül attól, hogy a határozat a maga idejében helyes volt-e vagy nem volt helyes, felesleges részletesen beszélnem arról, hogy mennyire mélységesen tudománytalan és helytelen ez a módszer. Természetes, hogy a párthatározatok a történelmi helyzeteknek egészét vagy egyik-másik oldalát annak idején megvilágították, természetes, hogy ilyen értelemben segítséget nyújthatnak nekünk a történelemkuta-

tásban, de még sokkal természetesebb, hogy a legjobb határozat értékét is csak akkor tudjuk, és egyedül csak akkor tudjuk megérteni, ha megmutatjuk azt, hogy az objektív történelmi helyzetből hogyan következett. Nyilvánvaló, hogy még a legjobb határozattal kapcsolatban is ez a helyzet, nem is beszélve a helytelen határozatokról, mert hiszen nem egyszer olyan kérdésekben és olyan fejlődési folyamatokban kell állást foglalnia a pártnak, a pártvezetésnek, amely még *in statu nascendi*, a születés pillanatában van, amelyeket sokkal jobban tudunk már akkor megítélni, amikor ezek a folyamatok lezárultak. Annak idején a népiesekkel kapcsolatban a népies mozgalom kezdetén kellett állást foglalni, nyilván sokkal nehezebb volt ez az állásfoglalás, mint akkor, amikor már a népies mozgalom kinőtt, felnőtt, úgy hogy lehetett látni, hogy mi lett belőle, és ezért, az össz folyamaton, egy többé-kevésbé lezárt folyamaton tudjuk lemérni az annak idején történt állásfoglalások helyességét vagy esetleges hibáit.

Végül egy harmadik kérdés, ami éppúgy a párttörténet, mint az általános történet és a kortörténet problémája. Azért vetem fel ezt a kérdést, mert amennyire én hallottam, sajnos nem ismerem a történész elvtársak vitáit, úgyhogy tulajdonképpen nem is tudom, hogy itt részben nem mondok-e felesleges dolgokat, de amennyire hallottam, kialakult egy állásfoglalás, ezt Molnár Erik képviselte élesen, hogy a felszabadulás utáni párttörténetet, vagy legalább is az 1948 utáni magyar párttörténetet nem lehet megírni. Itt két dolog van. Egyrészt a dokumentumok, az anyag kérdése, ami nélkül tudományos összefoglalás nem jöhet létre. Ezeket az anyagokat hozzáférhetővé kell tenni a kortörténet számára. Annak idején Engels arról beszélt, hogy a kortörténetnek éppen az a speciális nehézsége — írja az *Osztályharc Franciaországban*⁶⁹ előszavában —, hogy a dokumentációja sohasem lehet teljes, és különösen a gazdasági alapok, amelyek gyorsan változnak, hozzáférhetetlenek, de ennek ellenére senkit sem zavar ez a tény abban, hogy kortörténetet írjon. Attól félek, hogy a jelenlegi körülmények között még a dokumentáció teljessége esetén is mindenki vonakodnék kortörténet írásától. Ennek a helyzetnek azonban meg kell szűnnie. Ha a munkásmozgalmat nézzük, természetes, hogy bármelyik szakaszát vesszük is, az a hősi harc, amelyet a munkásosztály vitt, a párt vitt a tömegek mozgósítására és így tovább, végeredményben pozitív harc, pozitív harc még akkor is, ha az adott szakaszban a hibák dominálnak, mint ahogy bizonyos szakaszai vannak a magyar párttörténetnek, amelyben kétségtelenül a hibák állanak előtérben. Azt hiszem, ha ezeket mi tényleg helyesen a marxizmus-leninizmus szellemében tárjuk fel, akkor igenis ezekben a hibákban és ezekben a negatívumokban is

nevelő erő van, a tanulságot levonhatjuk arra nézve, hogy más körülmények között ezt másképp kell csinálnunk, jobban és azoknak a hibáknak elkerülésével. A lehetőséget a történelem megmutatta számunkra.

Utoljára még egy kérdésről szeretnék beszélni, azt hiszem, hogy ezek-től a kortörténeti feldolgozásoktól való vonakodásban az mutatkozik meg, hogy még sem szubjektív, sem objektív feltételei nincsenek meg annak, hogy az elfogulatlan tudományos igazság nevében nyúljunk hozzá ezek-hez a kérdésekhez, vagy az egyik, vagy a másik oldal kiragadása válik kötelezővé, ami teljesen helytelen. Én semmi akadályát nem látnám annak, hogy a történész elvtársak ezekkel a kérdésekkel foglalkozzanak, és amikor az összesítésről van szó, megbeszéljék ezeket a kérdéseket, a kérdések eredményeit a vezető funkcionáriusokkal. Azt hiszem, így egészen közvetlen segítséget lehetne nyújtani a párt politikájának munkájához, és ezt a lehetőséget nem szabad elszalasztani. Annál is inkább foglalkozni kell ezekkel a kérdésekkel, és azt hiszem, hogy a történész elvtársaknak az ereje az irodalomtörténeszekkel szemben éppen abban áll, hogy komolyan próbálnak már most foglalkozni ezekkel az általános kérdésekkel, mert egy egész sereg nem túlságosan távoli múltban felmerülő kérdésnek döntő jelentősége van.

Csak egy tényre utalok. Valaki itt követelte, hogy olvassák fel a Blum-téziseket. A Blum-tézisek már szerepeltek, mint az elvtársak emlékezni fognak, az emlékezetes Lukács-vitában, ahol Révai elvtárs teljesen negatív értelemben hivatkozott a Blum-tézisekre, és abban egy jobboldali opportunizmus megnyilatkozását látta.⁷⁰ Ezt összekapcsolta a jelenlegi, illetve az 1948-as kérdésekkel, és ez volt azután az a politikai alap, amire felépült az az irodalompolitikai koncepció, vagy legalábbis annak döntő része, amelyet ő ezekben a vitákban kifejtett. Nem tagadom, hogy például ez a pont volt számomra az, ahol Révai elfogadhatóvá tette a maga álláspontját,⁷¹ és íme most erről kiderül, hogy nem úgy van, legalábbis amennyire hallom, amennyire az elvtársak közölték velem, és ez azt jelenti, hogy a Blum-téziseket és az 1949-es irodalmi vita feldolgozását meg kell csinálni, mert ezek azután közvetlenül belejátszanak a párt politikájába és nem mindegy az, hogy ez a politikai vonal mennyire helyesen, mennyire tudományosan megalapozva jön létre és éppen ezért milyen ütemben, milyen gyorsasággal, milyen energiával segít további harcainkban. Azt hiszem, az itt résztvevő elvtársak legtöbbje ilyen értelemben és ezért beszél olyan szenvedélyesen elkövetett hibákról és követeli ezeknek a hibáknak marxista-leninista revízióját, a megszabadulást a személyi kultusz és az összes velejáró kártékony gondoktól. (*Taps.*)

TANCZOS GABOR: Hozzájárulnak-e ahhoz az elvtársak, hogy Györffy elvtárs bizonyos kivonatokat és részleteket ismertessen a Blum-tézisekből? Átadom a szót Györffy Sándor elvtársnak. (*Közbeszólás: Elméletileg helytelen kiragadni belőle valamit! — Maradjunk az Andics-vitánál!*) Itt nem Andics-vita folyik, hanem a XX. kongresszus szellemében a marxista történetírás vitája. (*Réti László: Nálunk mindenki elolvashatja a Blum-tételeket!*) Mivel Réti elvtárs közölte, hogy a Blum-tézisek a Párttörténeti Intézetben olvashatók, azt javasolnám az eléggé nagy érdeklődés hallatára, hogy Györffy elvtárs pénteken adandó válaszában⁷² bizonyos ismertetést ad a nem szakemberek számára, akik nem fognak elmenni a Párttörténeti Intézet könyvtárába, hogy elolvassák a Blum-téziseket, hogy ez nem önkényes, hanem tudományos eljárás legyen.

Felolvasók néhány kérdést. Győri János (Műegyetem) azt kérdezi: Miért gondolják, hogy a szabad órarend rosszabb, mint a kötött?

Nem értem, ki gondolja ezt. Ez egy vitatott kérdés. A Lengyel Népköztársaságban rátértek arra, hogy nem ellenőrzik a kötelező órák látogatását. Ez egy módszertani kérdés. Nem hiszem, hogy ebben örök időkre megkötöttségek lehetnek. A jelenlegi állami fegyelem érvényesül az egyetemeken, és ezeknek, úgy gondolom, feltétlenül érvényt kell szerezni. Ne haragudjanak, hogy egy pár kérdésre kapásból válaszolok.

Egy másik kérdés: „Tanulmányozta-e Andics elvtársnő az iskolákban, pedagógusok, tanulók között a történelemtanítás helyzetét, az ifjúság erkölcsi magatartását, konkrétan: mikor volt iskolában? Ha nem, milyen alapon vonja kétségbe a pedagógusoknak és Kosárynak az ifjúság közt terjedő cinizmusra, kozmopolitizmusra, a történelem lebecsülésére, igazságérzetük ki nem elégítésére vonatkozó megállapításait? Aláírás: egy pedagógus”. Nagyon sajnálom, hogy névtelenül írja.

„Mint laikus, nem történész kérdelem Andics elvtársnőtől: személy szerint ki emeli magasra nálunk a történetírás vonalán a XX. kongresszus zászlaját?” Engedjék meg, hogy én válaszoljak, mert a kérdésfeltevés-sel nem értek egyet. Úgy gondolom, hogy a XX. kongresszus zászlaját a marxista történettudományban a kommunista történészek emelik magasra együtt azokkal a pártonkívüli szövetségeseikkel, akik valóban együtt akarnak haladni egy egyre marxistább, egyre helyesebb történelemoktatásban. (*Élénk taps.*)

KATÓ ISTVÁN: Ha megengedi Andics elvtársnő, két megjegyzést szeretnék tenni arra, amit Andics elvtársnő mondott. Andics elvtársnő ismertette az előbb, hogy milyen nehéz viszonyok közt kellett a marxista történetírásnak a felszabadulás után lábát megvetnie. Amit Andics

elvtársnő erről mondott, azzal teljes egészében egyetértek. Valóban sok verítékünkbe került ez, Andics elvtársnőnek, másoknak és valamicskébe nekem is. Nem árt, sőt hasznos, ha Andics elvtársnő, mint engem már máskor is, most erre újra figyelmeztet, mert valóban van olyan nézet sok fiatal elvtársunknál, hogy bírálva a régit és keresve az újat, kicsit megfélekedzik arról, hogy mi az, amit eddig elértünk, és hogy ezen az alapon kell tovább előre mennünk. Bár az eredményeinket még jobban figyelembe kell venni, mint ezt gyakran tesszük, és teszem én is, mégis azt szeretném Andics elvtársnőnek mondani, hogy ez a figyelmeztetés kétféleképpen jöhet. Jöhet ez a figyelmeztetés úgy, hogy becsüljük meg, amit eddig csináltunk, még akkor is, ha ez sok tekintetben hibás, és azon haladjunk előre, de jöhet ez a figyelmeztetés úgy is, hogy eredményeink lebecsülésének vádjával verjék vissza azokat a jogos kritikákat, amelyek arra irányulnak, hogy jobba, fejlettebbé, erősebbé tegyük a marxista történetírást. (*Élénk taps.*) Ha eredményeinket úgy mondjuk el, hogy ezzel nem csökkentem azt a bírálatot, amivel igényesebbé, jobba akarjuk tenni a marxista történetírást, úgy ezzel teljes egészében egyetértek, és szívem szerint mondta Andics elvtársnő, de attól tartok, hogy ez nem ilyen célzattal történt.

Andics elvtársnő Kosáryhoz intézett szavaihoz is szeretnék egy-két szót hozzáfűzni. Megmondom, hogy máskor nem kelt jó érzést bennem, hogy ideológiai, elvi vitákban nem úgy harcolunk, hogy az illető nézeteit elvileg elemezzük, nézeteiben mutatjuk ki a hibát, hanem elővesszük az illető személyét, osztályhelyzetét, múltbeli ténykedését és arra hivatkozva verjük vissza véleményét. (*Élénk taps.*) Ha Andics elvtársnő elmondja, hogy Kosáry Domokos felszólalásában mi volt a hibás, mi volt a helytelen, gondolkodni fogok rajta, és igyekezni fogok megérteni, de Andics elvtársnő nem ezt tette, hanem azt mondta, hogy ne higgyünk Kosárynak, mert ezt meg ezt csinálta 1945 előtt. Ismerem Kosáry ekkori hibáit, sőt azt is tudom, hogy 1945–46-ban a marxista történetírásnak nem kis mértékben vele is meg kellett küzdenie, hogy érvényre juthasson hazánkban. De 1948 után, amikor a marxista történetírás vezető szerephez jutott, megváltozott Kosáry, vagy legalábbis igyekezett megváltozni. Véleményem szerint most azon az alapon van jogunk őt bírálni, hogy megmutatjuk, hogy 1949 után írt műveiben, disszertációjában, vagy bibliográfiai munkásságában milyen hibát követett el. Emlékszem arra, hogy 1953 nyarán a sokat emlegetett Századok szerkesztőségi ülésén Kosáry hozzászólásának egész sor kérdésben igaza volt abban, amit a marxista történeti front vezetésének kérdéseiről mondott, és ugyanakkor egész sor kérdésben nem volt igaza, amikor próbálta menteketni az ő 1945–48-as

munkásságát. De szabad-e visszaverni azt, ami felszólalásában jó volt azért, mert 1945–48-ban ellenünk volt, vagy pedig azért, mert e hibáit még mindig mentegetni próbálja? Úgy gondolom, a nézeteket kell elemezni a vitákban és nem a vitázó személyeket. (*Helyeslés és taps.*)

Én is úgy vélem, hogy legújabbkori történetírásunkban szektáriánus szemlélet érvényesült. De az a szektáriánus szemlélet, ha 1945-től vizsgáljuk az egyes munkákat, nem mindig egyenlő mértékben érvényesült, és ezen a téren visszafelé mentünk. Ha elővesszük Andics elvtársnő „Munkásosztály és a nemzet” c. munkáját,⁷³ amelyben ma persze könnyű lenne tíz év után egy és más hibát találni, de 1945–46-ban arra tanított bennünket, hogy a kommunisták a nemzet érdekeit képviselik, össznemzeti feladatokra összpontosított és nevelt bennünket. Találhatnánk még más példákat is. Emlékszem Réti elvtársnak egy füzetecskéjére, ahol arról írt, hogy a szociáldemokrata párton belül az 1920-as évek végén egy bizonyos baloldal volt Kis Jenővel,⁷⁴ de ez az álláspont később azután eltűnt. Később már egészen mást írtunk ezekről a kérdésekről.

Keresem ennek a problémának a megoldását, ha tévedek, kérem, akkor ne süssék rám egyszerűen a tévelygő bélyegét. Úgy érzem, az alapvető hiba a legújabbkori történetírásnál az, hogy mi abból indultunk ki, hogy csak a proletár-forradalmi mozgalmat, a kommunista munkás és szegényparaszti mozgalmat tekintjük haladó mozgalomnak. Talán egy időben megnyitottuk egy kicsit az ajtót a népiesség előtt, de azután újra becsuktuk. Nem hiszem, hogy helyes az a szemlélet, amely tagadja azt, hogy voltak nálunk a kommunistákon kívül más progresszív irányzatok is. Azt hiszem, ez a szemlélet az alapja a mi szektás felfogásunknak. Példa erre, ahogy a kispolgári ellenzéket, a középparasztokat, a szociáldemokrata pártot, a kisgazdapártot, sőt talán túlmehetnénk ezen, a *Századunk* folyóirat⁷⁵ körét, a *Szép szó*⁷⁶ körét, Zsolt Béla lapját⁷⁷ stb. kezeltük. Ezek, ha nem is következetes, nem is kommunista, nem is forradalmi szocialista, de progresszív ellenzéki mozgalmak, amelyek sok ingadozással, sok retrográd vonással, de mégis liberális irányzatok. Eddig úgy tárgyaltuk ezeket, hogy kimutattuk fogyatékoságaikat, negatívumaikat, néhol túlozva, néhol nem — ezen lehet vitatkozni — de mindig azt néztük, hogy mi köti össze ezeket az irányzatokat az ellenforradalmi rendszerrel, és kétségtelenül összeköti őket egy sor ideológiai, gazdasági, szellemi és egyéb vonás, de nem néztük soha azt, hogy miben állanak szemben az ellenforradalmi rendszerrel általában és az ellenforradalmi rendszer kül- és belpolitikájának egyes kérdéseiben. Nem is térek itt ki olyan kérdésre, hogy volt a Horthy-időszakban egy nem kommunista emigráció is, egy októbrista emigráció, amelyhez tartozott pl. Károlyi Mihály.⁷⁸ Nem aka-

rom ezeket tisztára mosni, de hogy szembeálltak a Horthy-rendszerrel, azt hiszem, kétségtelen. Mégsem foglalkozunk velük.

Azért lett egy kicsit szürke történetírásunk erről a korról, mert a proletár-forradalmi irányzatot nem az összes haladó magyar mozgalmak összefogójaként és irányítójaként írtuk meg. Ezt csupán a második világháború szakaszában és az ezt megelőző évekkel kapcsolatban tettük meg. A különböző ingadozó, de haladó liberális irányzatokat alapjában úgy fogtuk fel, mint ellenséges irányzatokat, amelyekben ha van baloldal, akkor az álbaloldal, ha ellentétük van az ellenforradalmi rendszerrel, akkor az álellentét, és erről az alapról bíráltuk őket.

Ennek a szemléletnek sok forrása van. Az egyik legfontosabb forrás pártunk történetében keresendő. A pártvezetésben lévő szektáriánizmus feltárásában már tettünk előre igen komoly lépést — Nemes [Dezső] elvtárs kezdte ezt meg a párt stratégiájának kérdésében⁷⁹ — de ez még nem volt elég következetes. Feltártuk, hogy a párt stratégiája 1937-ig nem volt helyes, de nem vizsgáltuk meg, hogy milyen következményei voltak a helytelen stratégiai irányvonalnak a középpártok szerepének értékelésében. Ha a proletárforradalom álláspontjáról nézem ezeket a liberális irányzatokat, akkor ezek nyilván ellenséges irányzatok, de ha a polgári demokratikus átalakulás álláspontjáról nézem, akkor ha látok is bennük ingadozásokat és retrográd vonásokat, de alapjában mégis szövetséges irányzatok, és úgy kell bírálni őket, mint szövetségest és nem úgy mint ellenséges irányzatokat.

Rendkívül nehéz feladat új szempontok és új anyaggyűjtés alapján megoldani olyan kérdéseket, amelyeket eddig elhanyagoltunk, vagy egyoldalúan néztünk. Ez nyilván nem megy egyik napról a másikra. De a kérdések tisztázásához szükség van még helyenként talán éleshangú vitákra is, mert bizony elvtársaink egy része nem könnyen tér le az egyoldalú szemléletről.

Bocsásson meg Réti elvtárs, hogy megint kitérek arra a munkára, amelyet Incze elvtárs⁸⁰ már jogosan megbírált — bár nem értek egészen egyet azzal, amit ő erről elmondott —: A Bethlen-Peyer-paktum c. munka új kiadására.⁸¹ T.i. az új kiadás már a XX. kongresszus után került nyomdába. Privát beszélgetés során módomban volt a kiadás előtt kifejtennem, hogy nem egészen jó az, hogy változatlanul megjelenik. (*Réti László: Változatlanul jött ki?*) Lényegében változatlanul. Réti elvtárs mutassa meg, hogy miben változott. Incze elvtárs — talán egy kicsit túl élesen — már kimutatta azt, hogy nem változott benne semmi. (*Derűtség.*) A Bethlen-Peyer paktum nyilván egyik legszegényesebb lépése volt a szociáldemokrácia történetének, ezt valóban bírálni kell, de az

a kérdés, milyen összefüggésben, milyen szemlélet alapján tesszük ezt. Amikor Réti elvtárs ezt a munkát írta, olyan légkörben írta, amikor azt akartuk bebizonyítani, hogy a szociáldemokrata baloldal álbaldal, beépült ügynökség a mi pártunkban, amely álláspontot azóta — bár nehéz szövegre hivatkozni — (*Derűtség.*) de kétségtelenül megváltoztattuk. Ez a munka annak jegyében készült, hogy a Bethlen-Peyer paktum alapján azt mutassa ki, hogy miért igaz az a tétel, hogy a szociáldemokrata baloldal a vezetésben álbaldal, beépített ügynökség. Ennek ideológiai alátámasztására készült ez a mű, (*Réti László: Szó sincs róla, a jobboldalt akartam leleplezni!*) Igen, a szociáldemokrata jobboldalt, amelyhez azonban odavágtuk a szociáldemokrata baloldalt, és nem tettünk közöttük különbséget, mert álbaldalnak tartottuk. Ennek alapján pamflet jellege van a munkának, noha van benne néhány tudományos dokumentum. Hogy csak egyet mondjak, a munka teljesen hallgat arról, hogy a szociáldemokrata emigráció — szívből vagy nem szívből, az más kérdés — de tény, hogy elítélte a Bethlen-Peyer paktumot, és erről az emigráns irodalom igen éles kijelentéseket tett. Mindenesetre ez színezi a képet a szociáldemokráciáról. Most ez a munka kijött alapján változatlanul, amikor éppen az lenne a feladat, hogy sokoldalúbb szemlélet alapján nézzük és mutassuk meg a szociáldemokrácia hibáit. Megjelenik a XX. kongresszus után egy munka, amely a régi, helytelen szemlélet alapján készült. Ezt adjuk oda újra az olvasóknak, ezt olvassák el a történészek is, mint helyes módszerű munkát ebben a kérdésben. Én a magam részéről aggodalommal látom ezt, és nem érzem, hogy ezzel előreviszük, sőt inkább hátráltatjuk azt a munkát, hogy az igazi osztályviszonyok alapján bíráljuk meg a szociáldemokrácia hibáit, és lássuk meg bennük azokat a bizonyos pozitívumokat is, amelyek voltak. (*Élénk taps.*)

HANÁK PÉTER: Kedves Elvtársak! Való igaz, vitáink és a tudományos élet alapján véve rendkívül egészséges felpozíciója számos ténnyel bizonyítja, hogy ilyen nagyjelentőségű átalakulásnál, mint amelyet a XX. kongresszus hozott létre, a nézetek összeütköznek, és ennek során a dolgok logikájából következően nagyobb hangsúly helyeződik a hibákra, inkább a hibákat túlozzák el, mint hogy az elért utat, az eredményeket domborítanak ki. Ebben közrejátszik az is, hogy mi talán indokolatlanul is túl sokat hangoztattuk az eredményeket az elmúlt időszakokban. Ennek ellenére én is egyetértek az előttem felszólalt Szigeti és Kató elvtársakkal, hogy éppen ilyenkor, amikor a hibák egyoldalú felhozása, sok esetben eltúlzása nagyon elterjedt, helyes, ha figyelmeztetünk az eredményekre, és én is egyetértek Andics elvtársnővel, mindazzal, amit elmondott az eredményekről, a harcokról, amelyekben eze-

ket kivívtuk. Teljesen helytelen saját magunk harcait lekicsinyelni, amelyek során nagyon sokat küszködtünk, és amelyeknek bizonyos pozitív hatásuk kétségtelenül megvan. Hozzátenném még ahhoz, amit Andics elvtársnő mondott, hogy néhány olyan monográfiánk született, amely többé-kevésbé kiállja az idő próbáját, amelynek megvan a maga hatása és jelentősége, amelyet olvasnak és olvastak és ha nem is mondjuk, hogy a második kiadását teljesen változatlanul íránk meg, de lényegében helyesen vitte előre történettudományunkat. Ezek a monográfiák valóban azokra az alapvető kérdésekre vonatkoznak, amelyekben szükséges volt a polgári történetírás számos ferdítésével, hamisításával, tényelhallgatásával szemben az igazságot, amennyire akkor tudtuk, megmutatni. Elsősorban valóban a néptömegek mozgalmának, önvédelmi harcainak, szabadságharcainak kérdését kellett feltárni. Az is tény, hogy elkészítettük valamiféle első változatát az egyetemi tankönyveknek, amelyeknek mai szemmel nézve természetesen sok fogyatékoságuk van, mégis igen kiváló régi szakemberek véleménye az volt, hogy a marxista történetírás és nem utolsósorban a tankönyvekben lefektetett álláspont nagymértékben meggyőzte őket a marxizmus igazáról. Ezek között említeném meg első helyen Mályusz Elemér professzort is, és azt hiszem még sokat lehetne sorolni régi szakembereink közül, akiket éppen eredményeink, éppen a tankönyvekben és egyéb munkákban kifejezésre jutott szemlélet és természetesen a marxizmussal való megismerkedés hozott közelebb hozzánk. Itt csak zárójelben jegyzem meg, hogy Kosáry Domokos elvtárs lényegében azok közé tartozik, akiket a marxizmus igazsága, munkánk minden hibája ellenére őszinte igazságkeresése közelebb hozott hozzánk, és én is egyetérték azokkal az elvtársakkal, akik szerint nem lehet Kosáry elvtárs nézeteit visszautasítani azért, mert 1945 előtt a mi teljesen helyes felfogásunkkal szemben a polgári történetírást képviselte és 1945–47-ben is fenntartotta, sok szempontból, mint maga is beismerte, akadályává vált a marxista történettudomány széles körű elterjedésének. Kosáry Domokos elvtárs mai felfogásával és mai tetteivel, műveivel kell vagy vitázni, vagy elfogadni, és semmiképp sem lehet kirekeszteni őt a magyar történetészek egységfrontjából. (*Taps.*)

Ugyanakkor nem értek egyet Andics elvtársnővel abban, hogy az volt a fő hibánk, hogy kevesen és keveset csináltunk. Csinálhatnak kevesen keveset, de igen magas színvonalon. Révai elvtárs igen keveset írt oldalterjedelemre nézve a magyar történettudományról, de mind a mai napig alapvető forrásai ezek a művek mind bizonyos korszakok történeti problémái megismerésének, mind pedig a marxizmus magyarországi vi-

szonyokra való alkalmazásának, a magyar nemzeti fejlődés sajátosságai marxista elemzésének. (*Taps.*)

Fogyatékoság persze az is, hogy nagyon sok kérdéshez nem tudtunk hozzányúlni és néha a fontosakhoz sem. Andics elvtársnő említette, hogy a pozitív korszakok mellett a negatív korszakokat jobban elhanyagoltuk, mint kellett volna, ámbátor ezeknek történelmi kihatása éppen olyan nagy súlyú volt a magyar történelemben, mint a forradalmi korszakoké. Mégis abban látom a fő hibát, hogy a marxizmus-leninizmus igazságát, a mi leghatalmasabb fegyverünket nem jól forgattuk, általában nagyon gyakran eltorzítottuk részben tapasztalatlanságból, elméleti felkészültségünk hiányai folytán, másrészt és főként azonban azért, mert az egész nemzetközi munkásmozgalomban, a marxizmus-leninizmus egész nemzetközi ideológiai frontján igen súlyos torzulások következtek be. A sztálini személyi kultuszból következő hibák, dogmatizmusra, a marxizmus megmerevedésére és súlyos eltorzulásaira vezettek. Ebben látom fő okát annak, hogy miért követtünk el hibákat. Nem azért, mert kevesen és keveset írtunk, hanem mert nem jól írtunk, nem szépen írtunk, nem a teljesen objektív felfogásnak megfelelően írtunk.

Azzal nem értek egyet, hogy a marxista történészeink bűnöket követtek volna el. Ez ismét oda vág, hogy nem ismerjük el azt a jó szándékot, harcos pártosságot, amellyel a mi első történész nemzedékünk a feladatokhoz hozzáállt, hanem eleve valamiféle megfontolt bünszövetkezet állt volna ide a marxizmus szellemében. (*Ellentmondások. Varga János: Hanák elvtárs! Nem ezt mondtam!*) Vagy komolyan gondoljuk a szavakat, vagy nem. Vagy van értelme a szónak, hogy hiba és van annak, hogy bűn. A hibát ki kell javítani, önkritikát kell gyakorolni, a bűnösöket el kell ítélni. A mi első marxista történész nemzedékünk és minden utána következő, a párt érdekében, a pártért, pártos szándékból, harcosan, teljes jószándékkal eltelve írta a történelmet, ahogy tudta, és a hibákat azért követte el, mert vagy nem ismerte jól a marxizmust, vagy pedig voltak azok a torzítások, amelyeket a XX. kongresszus felfedett. (*Közbeszólás: Nem is a történészek voltak a hibásak!*) Engedelmet kérek, az hangzott el, hogy a marxista történetírásnak bűnei vannak.

TÁNCZOS GÁBOR: Nem lenne eredményes most hosszú vitát nyitni arról, hogy mi a súlyos hiba, nagyon súlyos hiba és bűn.

HANÁK PÉTER: Súlyos és kevésbé súlyos hibákat követtünk el, de tudatos megfontolt bűnözőknek beállítani bennünket nem helyes. (*Zaj. — Ellentmondások. Varga János: Ki mondta azt, hogy tudatos bűnöző? Réti László: A bűnöző mindig tudatos, öntudatlan bűnöző nincs! Közbe-*

szólás: Nem ez a lényeg, hanem az ifjúsággal szemben elkövetett bűnök!
Közbeszólás: Akaratlanul is lehet bűnöket elkövetni!)

Ezeket a komoly hibákat elkövettük 1953 előtt is, sőt 1949 és 1953 között bontakozott ki tulajdonképpen az ilyen szubjektivista értelemben vett pártosság, dogmatizmus, a tények figyelembe nem vétele és így tovább. Ezekre a hibákra azért nem akarok most részletesen kitérni, mert részben változatlanul fenntartom azt az álláspontomat, amelyet Pach és Elekes elvtárssal együtt a *Szabad Népb*en megírtunk⁸² és egyéb vitákban konkrét anyagon kimutattunk. Az elvtársak itt is sok mindent nagyon helyesen elmondtak a hibák elméleti gyökereiről. Azzal szeretnék azonban foglalkozni, hogy 1953-ban nagyon sok mindent helyesen megláttunk ezekből a hibákból. Történészfrontunkban akkor nagy pezsgés indult meg, elegendő, ha az akkori írásokat, felszólalásokat és dokumentumokat olvassa az ember, hogy lássa, mennyire helyesen közelítettünk ezeknek a problémáknak a lényegéhez. Hivatkozom elsősorban, mint már annyian előttem, a *Századok* szerkesztőbizottsági ülésére, ahol a felszólalások nagy többsége helyesen mutatott rá éppen erre a szubjektivizmusra, a tények torzítására, túlzásokra, erőltetésekre, a valóságnak nem megfelelő, vagy nagyon egyoldalú sematikus beállítására.

Ezen a vitán felmerült történészfrontunk nem demokratikus, antideмокratikus vezetésének problémája is. A szerkesztőbizottsági vita zárszavában Andics elvtársnő előremutató, jó összegezést adott. Ezt mondotta többek között: „Szervezeti téren tovább kell menni. Biztosítani kell egyes történész intézményeknek a nagyobb önállóságot. Eddig túlságos centralizmus érvényesült. . . Nagy lépéssel fogja előrevinni történészfrontunk demokratizmusát, ha megszüntetjük az eddig nagyon is gyakori perszónáluniókat. Meg kell javítanunk káderpolitikánkat is. Azok a történészeink, akik komolyan akarnak és tudnak dolgozni, valóban dolgozhassanak.”

Megmondotta továbbá, hogy az a vita, „csak kezdet volt, amit folytatni kell. Főként azt nem engedhetjük meg, hogy a vitában elhangzott helyes javaslatok következmények nélkül maradjanak. Ez a vita újszerű volt és már magában véve is egy lépéssel előrevitt bennünket”. Végül azzal fejezte be, hogy a júniusi határozatok „nekünk történészeknek is szárnyakat adnak, segítik kiszélesíteni, megjavítani munkánkat. Segítenek bennünket, hogy jobban összeforrjunk népünkkel, jobban meglássuk és jobban elősegíthessük az ország előtt álló nagy feladatok megoldását”.

Mindezek azonban, amiket Andics elvtársnő mondott, nem következtek be.

Ugyancsak a Századok korábbi évfolyamait tanulmányozva látni lehet azt is, hogy egy cikk felvetette, hogy a mi hibáink gyökere alapvetően egy szektás, szubjektivista szemléletben rejlik. A gazdaságtörténetírás és oktatás problémáival foglalkozó cikk⁸³ elmondotta, hogy milyen túlzások fordultak elő a gazdaságtörténelemben. A cikk helyesen állapította meg: „A szocializmus építésében elkövetett hibák: bizonyos kérdések túlhajtása, más kérdések elhanyagolása, vagyis lényegében a baloldali elhajlások hatása rányomta bélyegét tudományos munkánkra is.” A cikk bírálta a kirívó adatokkal való bizonyítást és megállapította, hogy „Ezek nem véletlen, mint ahogy nem is elszigetelt jelenségek, és kétségtelenül összefüggésben állottak az elmúlt évek gazdaságpolitikában tapasztalható hasonló jellegű hibákkal”. Gondolatmenetét azzal zárta: „Hova vezethet az ilyenfajta túlzás? Arra, hogy nem hiszik el, nem is hihetik el, amit tanítunk, és hogy ez elő is fordult, azt maguk az egyetemi hallgatók hozzánk feltett kérdései is bizonyítják. Nem kell megsérteni a tényeket, nem kell túlozni, torzítani, hiszen éppen mi és csakis mi vagyunk abban a szerencsés helyzetben, hogy a tények pusztá valósága is minket igazol. — Hozzá kell még tenni, hogy a baloldalias túlzásokat csak egy lépés választja el a felületességtől.”

Egy további, középiskolai oktatásunk helyzetét elemző cikk⁸⁴ nagyon helyesen mutatott rá: „Mindaddig, míg a pedagógusok túlnyomó többsége nincs meggyőződve arról, hogy az ún. tárgyilagosság és pártosság a történelemtanítás területén lényegileg azonosak, és amikor marxista történelmet tanítanak, akkor igaz, a történelmi valóságot híven tükröző történelmet tanítanak, ... mindaddig szó sem lehet sikeres, termékeny aktualizációról. A rossz aktualizáció pedig oktatási-nevelési szempontból sokszor rosszabb, mintha egyáltalán nincs aktualizáció, mert frázisokra, szólamszerűségekre, felszínességekre, képmutatásra és álhazafiságra vezet”.

Ezek a helyes szempontok azonban, ahogy végigtanulmányozzuk pl. a Századokat, a továbbiakban nem jutottak kellőképp érvényre, sok szempontból visszafejlődtek és elsovadtak.

Hogy ennek mi volt az oka, erről szeretnék beszélni, és minthogy az elvtársak igen sok és alapjában nagyon helyesen bíráló szempontot mondtak el, azt hiszem, helyénvaló, hogy önkritikát is mondjak.

Először egy rajtunk kívül álló tényezőt szeretnék megemlíteni, azt, hogy a XX. kongresszusig számos alapvető tény nem volt ismeretes számunkra, nem voltak ismeretesek a Sztálin személye körül kialakult kultusz káros következményei mind a Szovjetunióban, mind a nemzetközi életben, mind magyarországi vonatkozásban; hasonlóképpen a Rákosi elvtárs személye körül kialakult kultusz káros következményei nem vol-

tak eléggé tényszerűen ismeretesek. Hogy csak néhányra utaljak: a második világháború tényei és értékelése, a jugoszláv helyzet teljes értékelése, Kun Béla szerepének értékelése és nagyon sok mindenre lehet hivatkozni, amelyeket csak a XX. kongresszus, illetve az ennek kapcsán kiadott dokumentumok és tények tettek teljesen világossá. De természetesen nem ebben látom a fő okot. A fő okot egyrészt abban látom, hogy az egész országos fejlődés 1953. júniusától 1956. márciusáig kisebb-nagyobb ingadozásokkal és ellentétes tendenciákkal ugyan, de a balos, szektás irányba haladt, az 1953. előtti helyzethez való visszatérés számos sajátos jelenséget mutatott. (*Taps.*) Már máshol is volt róla szó, hogy ismét feleledőben volt a személyi kultusz, részben valamelyest Sztálin elvtárs körül, amit az 1955-ös születésnap⁸⁵ idején írt cikkek is mutattak, másrészt Rákosi elvtárs személye körül is éledőben volt 1955-ben egy ilyen személyi kultusz; és főként a márciusi határozatok⁸⁶ gyakorlati végrehajtása teljes mértékben balos, szektás irányban tolta el az ország politikáját. (*Taps.*)

Hogyan jelentkezett ez a mi történészfrontunk szemléletében és vezetésében, talán a vezetést venném előre. Úgy, hogy nem szakítottunk a korábbi antidemokratikus szervezeti formákkal, amelyek ezt az antidemokratikus vezetést lehetővé tették, bár felismertük ezt a hibát, és az elvtársak kritikája hozzásegített, hogy felismerjük. Formálisan ugyan hangsúlyoztuk, hogy az intézmények önállóak, és a vezetők felelősek ténykedéseikért, sőt ezen a téren bizonyos előrelépés történt, lényegében azonban igen fontos kérdések eldöntése nem történt kellő demokratikus formában. Nem arra gondolok, hogy mindenféle fontos, sőt nagyon bizalmas ügyeket népszavazás elé kell vinni, nem arra, hogy mindent valami szavazásos alapon kell eldönteni, de arra, hogy egyes intézményeket, szakterületeket, osztályokat vagy embereket érintő, egész tudományos munkájukat vagy személyüket érintő problémákat az illető személyekkel vagy intézményekkel kell megvitatni, javaslatokat meghallgatni és kollektíve kell kialakítani a döntést, ez azonban nagyon sok esetben nem így történt, és ezért én magam is felelős vagyok. Nem olyan vitákra gondolok, mint a mai, ahol valóban minden réteg kritikai szempontjai felmerültek az általános iskolai tanároktól kezdve a rokontudományok képviselőjéig, mégpedig egészségesen és útmutató módon. Ne gondoljuk, hogy ilyet rendezhettünk volna 1955. márciusa után. Nem rendezhettünk volna. (*Ellentmondások.*) Mi magunk mint történészek nem rendezhettünk volna. De feltétlenül demokratikusabban kellett és lehetett volna támaszkodni a meglévő intézmények kommunista és pártonkívüli kollektívájára, mert akkor több hibát elkerülhettünk volna, mind a fiatalokkal való beható foglalkozás terén, mind az egyes munkálatok és a tervezés

tekintetében, és ezt még nagyon sokáig lehetne sorolni, s végül bizonyos fokig természetesen a szemléleti kérdésekben is.

A másik ilyen hiba, amelyet elkövettünk az, hogy nem segítettük elő a dogmatizmus, a szubjektivizmus teljes leküzdését. Természetesen ennek is alapjában nemzetközi és hazai okai, forrásai vannak, ugyanakkor azonban nem szabad elfelejteni azt, hogy 1953. júniusa után nálunk megindult egy nagyon erős törekvés arra, hogy bátrabban alkalmazzuk a marxizmust a magyar történelemre, egy bizonyos fokig az egyetemes történelemre is, új tételeket és főképp szabadabb vitákat bontakoztassunk ki, ez azonban felülről, részünkről nem nyert kellő támogatást. Hogy miért nem, ezen sokat gondolkoztam. Azt gondolom, hogy alapjában azért, mert mi a jobboldal és a jobboldali nézetek elleni harcot állítottuk előtérbe 1954–55-ben és az ezektől való félelemből hátráltunk bele a régi hibákba. (*Közbeszólás: És az állást is féltettük!*)

TÁNCZOS GÁBOR: Ezt ízléstelen közbeszólásnak tartom. (*Taps.*)

HANÁK PÉTER: Ha most felteszem magamban a kérdést, hogy volt-e jobboldali veszély 1954-ben, azt kell mondanom, hogy feltétlenül volt ilyen veszély, volt ennek talaja az országban, voltak ennek igen erőteljes képviselői, és az ideológiai fronton is nagyon komoly mértékben jelentkezett. Mégis mi volt a hiba? Egyrészt az, hogy eltúloztuk ennek a jobboldali veszélynek a jelentőségét, fontosságát, másrészt hogy a jobboldali veszély felidézésének felelősségét kizárólag az ún. pártonkívüli jobboldali irányzat nyakába varrtuk, jöllehet, ma már tudjuk és ha jobban megnéztük volna, tudhattuk volna akkor is, hogy a baloldali szektás irányzat felelőssége legalább olyan mértékű. (*Taps.*)

Végezetül pedig a ténylegesen meglévő, bár eltúlzott jobboldali veszély ellen nem helyes módszerrel harcoltunk. Nem volt ugyanis helyes módszer ezeket a nézeteket a föld alá szorítani, visszaszorítani, nem volt helyes idesorolni azokat a nézeteket sem, amelyek csak súrolták a határokat, és még kevésbé volt helyes a jogos kritikát is ezen a címen visszautasítani, ahogy gyakran tettük. Meg kell vívni minden nézettel a harcot a marxizmus-leninizmus alapján, mert éppen a dogmatizmus és a szubjektivista túlzások, torzulások elleni harc tette volna hatékonyá már 1954–55-ben harcunkat a meglévő burzsoá maradvány ellen. A márciusi határozat éppen a rossz módszerek előtérbe kerülését segítette elő. Bár a határozat két oldal felé harcolt, a végrehajtása már csak az egyik irányban. (*Taps.*) Én magam is elkövettem ezeket a hibákat a jobboldali veszély megítélésében és élesen bírálтам azokat az elvtársakat, akik nálam helyesebb álláspontot foglaltak el.

Nem akarok most újabb történettudományi szakkérdéseket felvetni, meglesz ennek a fóruma és még sok vitát fogunk folytatni. A két fő feladatot abban látom, hogy egyrészt a marxizmus-leninizmust az igazi marx-lenini értelemben a tudományosság magaslatára kell felemelni, meg kell tisztítani azoktól a torzításoktól, amelyek ráakódtak; gyökeres szemléleti változásokat kell végrehajtani egész történettudományunkban és a jelek arra mutatnak, hogy különös mértékben a párttörténetírásban. Azt hiszem, jól értelmeztem Sánta elvtársnak azt a mondatát, hogy a marxizmusból ki kell vetni mindazt, ami idegen. Remélem, úgy értette, hogy ami a személyi kultuszból, dogmatizmusból következik. (*Közbeszólás: Ami a marxizmustól idegen!*) Ezzel én teljes mértékben egyetértek.

Az a törekvés, ami itt nagymértékben megnyilvánult az elvtársak között, úgy gondolom, hogy Andics elvtársnő is így értékelte az itteni felszólalások helyes magvát, az nem a marxizmus ellen, hanem a marxizmusért, egy tisztább, igazabb, tudományosabb marxista történetírást folyik. Tudom azt, a történészfronton utóbbi vitáinkban is merültek fel olyan nézetek, amelyek a mi igényeinkben, törekvéseinkben nem a marxista-leninista tudományosság teljes és bátor kifejlesztésére irányuló harcot látják, hanem valamiféle polgári történetírás, valamiféle burzsoá szemlélet restaurációjának burkolt kísérletét. Ezt Réti elvtárs el is mondotta a Történettudományi Intézet egyik értekezletén. Azt hiszem nincs igaza Réti elvtársnak. (*Réti László: Nem is ezt mondtam!*) Réti elvtárs nem érti helyesen szándékainkat, mert mi ezt történettudományunk hitelességének megnöveléséért, éppen hatóerejének kifejlesztéséért kívánjuk tenni. Az ilyen hipotézisek, mint amilyenre céloztam, nem fogják kiállni a közeli idők próbáját sem. Az objektív történelmi fejlődés és ezen belül a mi tevékenységünk, a mi tudományos eredményeink és munkásságunk alaposan rá fog cáfolni az ilyenfajta hipotézisekre.

A másik fő feladatnak a tudományos demokratizmus teljes megvalósítását tekintem. Ebben nekünk, akik a régi rossz módszerek képviselői voltunk, aktívan közre kell működnünk.

Azzal fejezem be, amit a múltkori osztályvitáinkon többen is elmondtak, hogy ma a ténylegesen elkövetett hibáink akármilyen formában való védelme, mentegése nem segít történettudományunk hitelességének és meggyőző ereje növelésének, hanem csakis ezeknek őszinte feltárása, elismerése és kijavítása állíthatja helyre a marxista történettudomány teljes jogait. (*Élénk taps.*)

VARGA JÁNOS: Kedves Elvtársak! Csupán két dologra térek ki, az egyiket nagyon rövidre fogom. Nagyon jól emlékezem rá: hozzászólásomban azt mondtam, hogy a történelmi személyiségekről szóló művek

legnagyobb részében milyen hibák vannak, és egy szóval sem mondtam azt, hogy Andics elvtársnő Kossuthról szóló tanulmányáról mondom ezt. Azokban a csekélyszámú munkákban is előfordulnak e hibák, amelyeket én írtam vagy tettem le a történetírás asztalára. Senki ne értse tehát félre: itt nem személyeskedésről és nem Andics elvtársnőnek a vádlottak padjára való ültetéséről volt szó.

A másik kérdés ennél komolyabb. Ennek kifejezését Hanák elvtárs már itt megkezdte, beszéde elején véleményem szerint rosszul, a végén azonban helyesen fejezte be. Ez pedig az, hogy konrátsincs arról szó, hogy mi, fiatal történészek lebecsülnénk a marxista történettudomány és történetírás eredményeit. Korátsincs arról szó, hogy mi nem ismernénk el, hogy mennyit tanultunk azoktól a marxista történészekről, akik a legelső marxista történeti munkákat készítették. Hozzászólásomban csak azzal foglalkoztam, hogy ennek ellenére miért olyan a történetírás és a történettudomány helyzete ma, mint amilyen. Itt senki a jelenlévők közül legjobb megítélésem szerint nem vitatta azt, hogy mi a marxizmus-leninizmus talaján állunk, ennek ellenkezőjét legfeljebb csak belemagyarázni lehet egyes hozzászólásokba. Magam részéről, ha ilyen véleménnyel kell szembenéznem, azt visszautasítom. (*Taps.*)

Ugyanakkor azonban nem tagadhatjuk el: ha mi azt akarjuk, hogy a történetírás és a történettudomány betöltse országunk fejlődésében azt a szerepet, amire hivatva van, akkor a legkeményebben és a leghatározottabban szembe kell néznünk az itt felmerülő problémákkal. Csak arra szeretnék utalni, hogy mi a magyarázata annak, hogy az az egyetemi ifjúság, amely 1948–50-ben még lelkesen járt az egyetemre, lelkesen tanulta a történelmet, az elmúlt esztendőik során igenis cinikus lett, igenis nacionalista irányban kezdett fejlődni, kozmopolita irányba tolódott el. Nekem az a véleményem, hogy ebben a történettudománynak és a történetírásnak is igen komoly szerepe van. (*Közbeszólás: Nemcsak!*) Mondottam, hogy is. Most tehát ne lovagoljunk szavakon.

Azt egyébként vissza kell utasítanom, amit Hanák elvtárs mondott, hogy tudatos bünszövetkezetről van szó. Nyilvánvaló, hogy nem vagyok a marxizmus-leninizmus teljes egészének birtokában és nagyon sokat kell ezen a területen tanulnom. De azt az egyet megtanultam, — és ez nem tétel, hanem a gyakorlat igazolta tapasztalat — hogy bűnt nemcsak úgy lehet elkövetni, ha szubjektíve valaki akarja, mert mindig az objektív eredmény számít. (*Élénk taps.*) Mi azért vitatkozunk és azért gyűltünk össze, hogy ha szubjektíve helyes álláspontot is foglalunk el, objektíve se kövessünk el a jövőben a történetírás területén bűnöket. Lehet, hogy vannak hozzászólásainkban rossz vonások, helytelen nézetek, ezekkel vi-

tába kell szállni, de a hozzászólások magvát, lényegét az igazi marxista történetírás és történettudomány továbbfejlesztésére, a sematizmustól, dogmatizmustól való mentesítésére való törekvéseinket ilyen módszerekkel nem szabad visszautasítani. (*Élénk taps.*)

TÁNCZOS GÁBOR: Szücs Jenő elvtárs eláll a szótól. A ma elkezdődött vitát péntek este 7 órakor folytatjuk. Ezen a napon a vitavezető testületnek ugyanaz lesz a törekvése, mint a mai vitában is, hogy demokratikus vitafórumot nyisson minden, a marxizmus igényével fellépő jobb, helyesebb, tudományosabb marxista történetírásért harcoló nézetek [számára], keményen visszautasítva és visszaverve közben mindenféle ide nem való, akár stílusában, akár tartalmában is nem való demagóg hangot, ami sérti a vitaszellemet, valamint a Gergely Sándor-féle hangokat, és egyszerre lépjen fel mind a rossz típusú, kellemetlen, túlzó, túllícitáló demagógiával szemben és az olyan szektás nézetekkel szemben, amelyek kisstílű módon szeretnének belemagyarázni jószándékú vitánkba olyan tartalmat, amely tőlünk távol áll és idegen.

A vitát bezárom.

A vita második része, 1956. június 1.

TÁNCZOS GÁBOR: Kedves Elvtársak! Folytatjuk a DISZ Petőfi Körének történészvitáját. A mai felszólalásokra a következő javaslatunk van. Szeretnénk kombinálni a válaszadást és a további felszólalások rendjét, és ennek érdekében az első néhány felszólalásra javaslatot tenni. Hallgassuk meg Mód Aladár, Nemes Dezső, Zsigmond László és Szücs Jenő elvtársakat. (*Helyeslés.*) Akkor átadom a szót Mód Aladár elvtársnak.

MÓD ALADÁR: Kedves Hallgatóim, Kedves Elvtársak! Engedjék meg, hogy a Kossuth Klub és társulatunk⁸⁷ nevében és egyben mint tiszteletbeli fiatal történész üdvözljem fiatal történészeinknek ezt az értekezletét. Sajnos, koromnál fogva már nemigen merem magamat a fiatal történészek közé sorolni, de azt hiszem, hogy azért nyugodtan beszélhetünk arról ma, hogy mindannyian fiatalok vagyunk új szocialista demokráciánk gyakorlatában. Ez a gyakorlat kétségkívül bizonyos nehézségekkel, hibákkal is jár, de ugyanakkor, azt hiszem, mindannyian egyek vagyunk az örömben is korra való tekintet nélkül, ez az öröm az idősebbeket fiatalítja, a fiatalokat pedig érleli. Mai életünk öröme pezsdít, frissít, újít, felemel mindannyiunkat, akik őszinte szívvel tesszük magun-